

ЗАЛКАР ДИРИЖЁР АСАНКАН ЖУМАКМАТОВДУН “МЕНИН ТАГДЫРЫМДЫН
ОРКЕСТРИ” ДЕГЕН МЕМУАРДЫК КИТЕБИНИН ӨЗГӨЧӨЛҮКТӨРҮ

Курманалиева Гулнуркан Жакыпбековна
Б.Осмонов ат. ЖАМУ ТИПФ
e-mail: gulnur2379@mail.ru
Таш-Көмүр ш., Кыргызстан

Аннотация: Бул макалада Асанкан Жумакматовдун бай жана татаал өмүр баяны, жетимиш жыл искусстводо үзгүлтүксүз баскан жолу, кыргыз музыкасынын, дирижёрдук өнөрдүн түптөлүшү, калыптанышы, өнүгүп-өсүшү, дүйнөлүк аренага чыгышы кеңири баяндалат.

Түйүндүү сөздөр: мемуар, жанр, искусство, оркестр, дирижёр, маэстро, спектакль, драматургия, композиция, операнын либреттосу, сальерилерди, полифония.

ОСОБЕННОСТИ МЕМУАРОВ «ОРКЕСТР МОЕЙ СУДЬБЫ» ВЕЛИКОГО ДИРИЖЕРА
АСАНКАНА ЖУМАКМАТОВА

Курманалиева Гулнуркан Жакыпбековна
ТИПФ ЖАМУ им. Б.Осмонова
e-mail: gulnur2379@mail.ru
город Таш-Кумыр, Кыргызская Республика

Аннотация: В данной статье подробно описывается богатая и сложная биография Асанкана Жумакматова, его непрерывная семидесятилетняя деятельность в искусстве, становление, становление, развитие и возникновение кыргызской музыки и дирижерского искусства.

Ключевые слова: мемуары, жанр, искусство, оркестр, дирижер, маэстро, спектакль, драматургия, композиция, оперное либретто, сальери, полифония.

FEATURES OF THE MEMOIR "THE ORCHESTRA OF MY FATE" BY THE GREAT
CONDUCTOR ASANKAN ZHUMAKMATOV

Kurmanalievna Gulnurkan Zhakypbekovna
gulnur2379@mail.ru
JASU TIFP named after B.Osmonov
Tash-Kumyr city, Kyrgyz Republic

Annotation: This article describes in detail the rich and complex biography of Asankan Zhumakmatov, his continuous career in art for seventy years, the establishment, formation, development and emergence of Kyrgyz music and the art of conducting.

Key words: memoir, genre, art, orchestra, conductor, maestro, performance, dramaturgy, composition, opera libretto, salieri, polyphony.

Мемуардык чыгармалардын дүйнөлүк казынасында искусство адамдарынын бул жанрдагы китептери өзгөчө орунда турат. Ансыз деле өмүр-тагдырлары кызыктуу окуяларга бай келип, ошондон улам эл ичинде ар түркүн сөздөрдүн, бир караган адамга реалдуулугунан ойдон чыгарылгандары көптөй сезилген, кээде туруп ойдон чыгарылган баяндарга салыштырмалуу реалдуу окуялары басымдуулук кылгандай туюлган, ал турсун чыныгы баштан кечирген окуялары менен эл оозундагы электен пайда болгон уламыш кептери мамыр-жумур болуп кеткенсиген тагдырга эгедер болушкан искусство адамдарынын өздөрү тууралуу өздөрү жазып кеткен китептери ар качан жамы журттун эбегейсиз кызыгуусуна ээ болуп келген.

Соңку он жылдыктарда биздин төл адабиятыбызда да кыргыз искусствосунун залкар өкүлдөрү тарабынан жазылган эң сонун мемуардык китептер окурман журтка

тартууланды. Бул багыттагы чыгармалардын өзгөчө көзгө толумдуулары, жеке автордун өмүр-тагдыры менен тыкыс эриш аркакта бүтүндөй кыргыз искусствосунун калыптанышы менен өнүгүүсүнүн татаал жолун да ар таптуу талдоодон өткөргөн китептер болуп, албетте, улуу дирижёр Асанкан Жумакматовдун “Менин тагдырымдын оркестри” деп аталган көлөмдүү мемуары эсептелет...

“Менин тагдырымдын оркестри” китебинин аннотациясында: “...көрүнүктүү дирижёр, СССРдин эл артисти, Токтогул атындагы Мамлекеттик сыйлыктын лауреаты, академик Асанкан Жумакматовдун бай жана татаал өмүр баяны, жетимиш жыл искусстводо үзгүлтүксүз баскан жолу, кыргыз музыкасынын, дирижёрдук өнөрдүн түптөлүшү, калыптанышы, өнүгүп-өсүшү, дүйнөлүк аренага чыгышы кенири баяндалат”, – деп [1. 2-бет] жазылган. Бул сүйлөмдө улуу дирижёрдун мемуарынын негизги максат-мүдөөсү көрсөтүлгөн десек болот.

Китеп бүгүнкү кыргыз музыкасынын эң белдүү композитору Муратбек Бегалиевдин “Баш сөзү” менен ачылат. “*Азиз окурманым, – деп кеп учугун баштаган М.Бегалиев, – Биздин искусстводо маэстро Асанкан Жумакматовдун инсандыгы кандай [өзгөчө] болсо, бул китеп да ошондой бөтөнчө*”, – деп [2. 3-бет] өз оюн улантат.

“Менин “оркестрим” – өмүр жолумда жолуккан ар кыл адамдарым, – деп жазат А.Жумакматов. – *Он төрт жашар жеткинчекти оркестрине чакырып ойноткон Василий Целиковский, Москвада кол алышып, бакыбат алкоосуна бөлөгөн Сталин, мен өмүр бою музыкасын аткарып келген Абдылас Малдыбаев, мен дирижердук чыбыгымды ишилтегенде Жамийласы обонун созолонткон Чыңгыз Айтматов, үйлөнгөн учурунда ак батасын берген Эмиль Гильенс, увертюрасынын премьерасын ишенип мага тапшырган Дмитрий Шостакович, менин музыкама бий жараткан Игорь Моисеев жана толгонтокой улуу инсандар менен жанаша жүрдүм*”, – деп [1. 6-бет] келип, төрүнө өткөзүп, насибин бөлүшүп, ынтымак-ырашкерликти туу тута дос болгон, чыгарма жаратып талашкан, тартышкан, күрөшкөн адамдардын дээрлик баарысы өзүнүн “оркестри” экендигин айтат улуу маэстро.

Насаатчылары жана шакирттери, узак жылдар катар иштешкен өнөктөштөрү да өзүнүн “оркестри” экендигин баса белгилейт А.Жумакматов.

Баарынан да өзгөчө белгилеп кетчү нерсе, өзү күбө болуп катышкан улуу доордун окуяларын жана жөнөкөй эле күндөлүк иштерди, миңдеген өспүрүмдөр менен кошо өзүн жетим кылган репрессияны, өз мекенин эртерээк жоготуп, жаңы мекенге ээ болгон учурларын, Сталинграддын алдындагы акыркы салгылашты, өлкөнүн өркүндөгөн жана токтоп калган сенек мезгилин, акыры Советтер Союзунун кулашын жана эгемен Кыргызстандын өтө кыйынчылык менен тирденип бутуна турушун да – ушунун баарын – А.Жумакматов “менин “оркестрим” деп эсептейт.

Көрүнүп тургандай, ОРКЕСТР деген сөз бул жерде өтө көп мааниге ээ болуп турат. Анан калса, А.Жумакматов өзү да мемуарынын маани-маңызына тикеден тике тиешелүү учурдун дээрлик баарысында бул сөздү тырнакчага алып жазат. Демек, оркестр деген сөз бул китепте “*чыгарманы түрдүү аспаптарда кошулуп аткаруучу музыканттар коллективи*” [3.] гана эмес, башкача айтканда, тикеден тике музыкалык маанисинде гана эмес бүтүндөй бир адамдардын кулк-мүнөздөрү, узакка созулган өмүрдө баштан өткөргөн түркүн-түс окуялар катары айтылып, “оркестр” деген сөзгө оош-кыйыштуу турмуштун өзү, ар кандай мүнөздөгү адамдардын өзү делген маани ачыкталып жатат.

Китеп “оркестр” деген сөздүн мына ушундай көп маанилүүлүгүн түшүндүргөн кыскача баяндоодон соң анын – китептин – ички табиятын, б.а. жанрдык белгисин айтуу менен улантылат. А.Жумакматов бул китепти “*өз атымдан айтылган жан сырым*” деп эсептейт. Бул китеп тарыхнама да эмес экендигин, саякатчынын саякатын баяндаган жазмалардай да эместигин, ал турсун күндө же өмүр бою жазылчу күндөлүк дептердин китепке айландырылган варианты да эмес экендигин баса белгилейт. Кайра туруп: “*Баарынан мурда бул китеп менин эс тутумумда сакталган, өткөн өмүргө саякат...*”, –

деп жазат. Аталган бапта алгач автор өз ата теги тууралуу сөз салат. Атасы болсо адеп кармаган, салт сактаган нарктуу адам болгондугу тууралуу окурмандар менен ой бөлүшөт. *“Атам кат тааныбаганы менен, – деп жазат улуу дирижёр, – азыркы Ысык-Ата, Кант, Ивановка Юрьевка, Кегети, Сын-Таш, Кара-Булак, Арашан аймагында жашаган элди калыс башкарып турган, алардын мал чарбасын, жер чарбасын, үнөм чарбасын тейлеп, элди караган. Ал кезде карамагында азыркыдай көп кызматкер болгон эмес, бардык кирди-чыкты зарыл маселелерди өзү чечкен. Болуш чыгарган бүтүмдү кагазга жазып жүрүшү үчүн жергиликтүү элден кат тааныган бир кишини казына эсебинен катчы кылып алган”*. [1. 9-бет]. Албетте, Кеңеш бийлиги орнотулган соң атасы Жумакмат элди эзген болуш катары соттолуп, алгач атактуу Соловкиде абакта болсо, андан соң сталиндик кулакка жүрүп кайтыш болгон. Өз мемуарында атактуу дирижер атасы Чалов Жумакмат 1990-жылы гана акталгандыгын тастыктаган документтин көчүрмөсүн келтирет...

“Кандай да болбосун өлбөй калуу керек” деп жашаган апасы Артык “ар кандай жамандыктын бүтөр соңу болот” деген элдик ишенимди туу тутуп өмүр сүргөн чанда жолукчу зирек зайыптардан болгонуна мемуардагы баяндарды окуп олтурган ар бир адам ишенбей койбойт. *“Ал чындыгында, Артык деген атына татыктуу аялдын артыгы болчу, – деп жазат А.Жумакматов. – Сексен беш жашка чыккыча көз айнексиз бычып, тикчү, өлөр-өлгөнчө атка минип, өзү түшчү, колун жайып бош отура алчу эмес, кыскасы, көчүгү жер жыттабаган тынчы жок зайып болчу. Кайран киши суук тийгизип алып, төшөктө бир нече күн жатып көз жумуп кетти...”* [1. 18-бет]

А.Жумакматовдун “Менин тагдырымдын оркестри” деп аталган бул мемуарын сөздүн чыныгы маанисинде кыргыз профессионал музыка өнөрүнүн летописи десек болот. Китептин бардык баптарында көркөм баяндалган окуялар бул айтылган ойдун айкын күбөсү боло алат.

Көрүнүп тургандай, эки гана абзацтан турган бул портреттик сүрөттөөдө АДАМ ТАГДЫРЫ кандай сонун баяндалып берилген. Биринчиден, А.Жумакматов, өзү жазгандай, “улуу актриса” Анвар Куттубаеванын нукура пенделик турпатын (*жаратылыш тартуулаган эрке мүнөзүн, жанда жок адептүүлүгүн, жупунулугун, намысты, аялдык касиетти бийик тутунган ыйбаалуу мүнөзүн, абийирин аздектеп сактаган аруулугун*) көз алдыбызга тартып берди. Экинчиден, А.Жумакматов сахна өнөрүнүн мыкты билерманы катары “улуу актриса” Анвар Куттубаеванын талантынын эч кимге окшобогон өзгөчөлүгүн (*ролго кирип, толук бойдон эрип кетчү, каармандын образына айланып кетчү талант экендигин, аялда кандай берилгич, жароокер касиет болсо, ал өз өнөрүнө ошондой берилген актриса болгондугун, ал жарткан образдардын трагедиялуу тагдырын көрүп олтурган залдагылар кошо дирилдеп, көз жааштары агып отуруп көрүшөрүн, баарынан мурда ал үнү назик, эң ичке драмалык актриса болгонун*) эң сонун ачып берет. Ал эми А.Жумакматовдун: *“Анвар Куттубаева жылдызы жанып турган жылдарда атагы Сайра Кийизбаевадан да артык турган”*, - деген [1. 45-бет] жыйынтык ою ким-кимди болсо да өкүткө салып, “аттин” дедирбей койбойт.

Залкар дирижёрдун “Менин өмүрүмдүн оркестри” деп аталган мемуардык китеби бул жанрдагы чыгармалардын жанрдык өзгөчөлүгүнө шайкеш келип тургандыгынын да айкын мисалы демекчибиз.

Албетте, бул мемуардык китепте А.Жумакматов тарабынан чебер тартылган мындай портреттик сүрөттөөлөр өтө көп. Андай өзгөчөлүү портреттердин катарына Сайра Кийизбаева, Марьям Махмутова, Абдылас Малдыбаев, Ашыралы Боталиев, Жапар Садыков, Магинур Мустаева, Мамбеталы Кыштобаев, Шейше Орозов сыяктуу актерлордун, ырчылардын элестеринен баштап, улуу дрижёрдун Борис Эммануилович Хайкин, Лео Морицевич Гинзбург сыяктуу устаттарынын, Мстислав Леопольдович Ростропович сыяктуу дос-жолдошторунун кулк-мүнөзү, адамдык сапаттары, кесипкөйлүк бөтөнчөлүктөрү тууралуу ары кызыктуу, ары таамай-так тартылган көркөм баяндарды кошуп кетсек болот.

Албетте, муну айтуу менен “Менин өмүрүмдүн оркестри” мемуарынын автору “Айчүрөк” операсын таптакыр жокко чыгарбайт, улуттук маданиятыбыздагы ордун танбайт. *“Биздин Кыргызстан үчүн, – деп жазат А.Жумакматов, – ал (“Айчүрөк” операсы – Г.К.) бүгүнкү күндө да музыкасы сонун угулган, эң жакшы опера”*. [1.53-бет]

Мемуардык китепте улуттук опера искусствобуздун тарыхындагы дагы бир көрүнүктүү чыгарма болгон “Токтогул” операсы тууралуу да кең-кесири сөз болот.

Арийне, “Менин өмүрүмдүн оркестри” биринчи кезекте улуу маэстронун өмүр баяны, адамдык тагдыры, чыгармачылыгы, өнөрү менен таланты баяндалган китеп. Ошондуктан залкар дрижердун тигил же бул окуялар, маданий иш чаралар жөнүндө жазгандары кандай кызыгуу менен окулса, Асанкан Жумакматовдун өзүнүн инсандык тагдыры тууралуу баяндар да андан бетер зор кызыгууну жаратпай койбойт. Бул оюбуздун айрым мисалы катары жогоруда көрсөтүлгөн Украинадагы өткөн балалык күндөрдү, ошондой эле улуу дирижёрбуздун “бардык мезгилдер менен бардык элдердин жол башчысы” делип даңазаланган И.В.Сталин менен кол алышып сүйлөшкөн эпизоду, Улуу Ата Мекендик согуштун кандуу майданында кантип жарадар болгону, кийинки жай турмуштун учурунда айрым бир көрөлбастар, ичи тарлар, “сольтерилер” тарабынан кадууланып, ал турсун мындай ыйкы-тыйкы жашоодон жадап Азербайжанга кетип калып иштөөгө мажбур болгон жылдары жөнүндөгү баяндоолору ар бир окурманды кайдыгер калтырбайт. Мемуардын бул сыяктуу эпизоддор көрсөтүлгөн беттери өтө кызыгуу менен окулат.

“Менин өмүрүмдүн оркестри” биринчи кезекте улуу маэстронун өмүр баяны, адамдык тагдыры, чыгармачылыгы, өнөрү менен таланты баяндалган китеп экендигине жөн жерден басым жасаган жокпуз. Анткени, мемуардык чыгармалардын жанрдык талабына ылайык мында автордун өзүнүн өмүр-тагдыры тарыхый контекстте каралып, өзүнүн иш-аракеттерин автор жалпы тарыхый өсүп-өнүгүүнүн бир бөлүгү катары көрсөтөт эмеспи.

Китепте Асанкан Жумакматов ар тараптан кең-кесири кепке алган, маани-маңызын ача терең сөз кылган нерсе – дрижёр жана дрижёрлук. Чынында эле дирижёр деген ким? Өзгөчө формада кийинген, колунда чакан таякчасы – эл айткандай “сыйкырдуу таякчасы” – бар ал кандай адам? Аткараар жумушу эмне да, өтөй турган милдети эмне? Өлбөстүгү менен түбөлүктүүлүгү эмнеде?..

“Менин өмүрүмдүн оркестринен” биз ак дилден айтылган момундай ой толгоону окуйбуз: *“Менден: “Сиз кандай дирижерсуз, опералык, камералык, симфониялык дирижерсузбу?” – деп көп жолу сурашкан. Мен мындай бөлүнүштү кабыл албайм. Дирижер камералык да, симфониялык да, опералык да, балеттик да, “элдик” да, эстрадалык да болууга милдеттүү. Мен жөн эле маэстро Асанкан Жумакматовмун”*. [1. 132-бет] Муну Асанкан Жумакматов да бара-бара түшүндү. *“Эгер, – деп жазат А.Жумакматов, – мен ошондой (партитураны эске тутууга умтулуу жолу менен – Г.К.) окуй турган болсом, анда профессионал катары өнүкпөйт элем... Бүгүнкү күндө дирижерлордун көбү патритураны жатка үйрөнүшпөйт. XX кылымдын экинчи жарымындагы симфонист-композиторлордун татаал чыгармаларын эстутумга сакташ мүмкүн эмес, демек, чыгарманы жаттап калуу дирижердук тажрыйбадан алынып салынган”*. [1. 107-бет]

“Менин өмүрүмдүн оркестринен” биз Асанкан Жумакматовдун өзүнүн сөздүн чыныгы маанисиндеги улуу дирижер экендигин далилдеп турчу эң сонун баяндарды окуйбуз. Залкар маэстро элүүгө жакын классикалык күүнү калыбына келтирип, оркестрге салып, жаңыча өмүр тартуулаган.

Албетте, улуу маэстронун бул эмгектери, жаратмандык бул мээнети анын ысымын кыргыз маданиятынын, улуттук музыка өнөрүнүн тарыхына

Жыйынтыктап айтканда, улуу дрижёр Асанкан Жумакматовдун “Менин өмүрүмдүн оркестри” деп аталган бул мемуары, биринчиден, жалпы эле кыргыз мемуарын

тематикалык жактан байыткан, экинчиден, улуттук окурмандарды улуттук музыка өнөрүнүн, асыресе, профессионал музыка өнөрүнүн тарыхы менен ар тараптуу тааныштыра алган, үчүнчүдөн, улуу дирижёрдун өзүнүн пенделик жолун, көөнөрбөс чыгармачылыгын, кыргыз музыка өнөрүн жаңы бийиктикке көтөргөн улуулуугун ар тараптуу, жеткилең көркөм баяндап чыгарма экендиги менен баалуу демекчибиз.

Адабияттар

1. А.Жумакматов. Менин тагдырымдын оркестри. – Б.: Турар, 2009. – 276 бет.
2. М.Бегалиев. Баш сөз. – К-те: Жумакматов А. Менин тагдырымдын оркестри. – Б.: Турар, 2009. – 276 бет.
3. Оркестр. – ky.m.wikipedia.org